

Archívnictvo Katolíckej cirkvi na Slovensku

Slovenské archívnictví

Cyklus přednášek

Masarykova univerzita, Filozofická fakulta

Brno, 13. decembra 2016

Mgr. Robert Gregor Mareta

Archívnictvo Katolíckej cirkvi na SK

- Legislatíva
- Dejiny
- Súčasný stav
- Problémy
- Vízie

Chronica picta, stredoveký skriptor

Cirkevné archívnictvo

- by mal byť **osobitný systém cirkevných archívov, archívnych fondov a archívnych dokumentov**, ktoré podľa poznatkov archivistiky organizujú, spravujú, sprístupňujú, ochraňujú a umožňujú využívať profesionálne pripravení odborníci
- **súhrn zariadení zabezpečujúcich pravidelnú správu archívnych dokumentov**
- **súbor činností v cirkevných archívoch** (preberanie, evidovanie, ochrana, spracúvanie a sprístupňovanie archívnych dokumentov)

Cirkevná archivistika

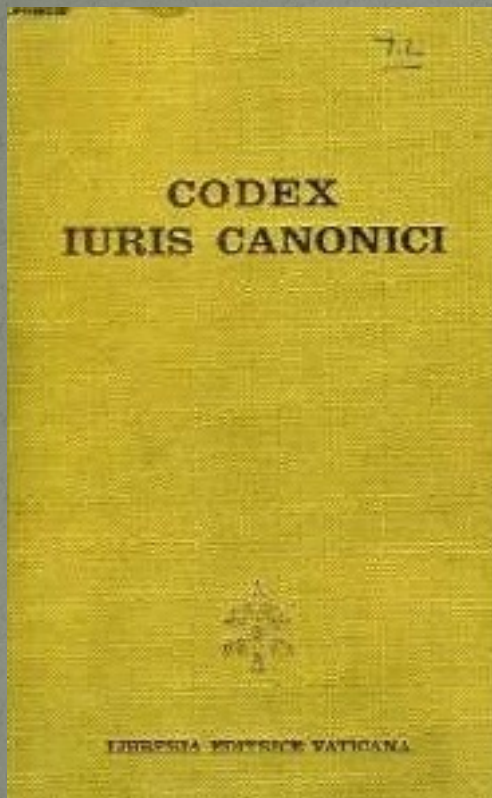
- **predmet** sú archívne fondy a archívne dokumenty cirkevných inštitúcií a osôb
- **cieľom** je spoznávanie a sprístupňovanie týchto archívnych fondov a archívnych dokumentov
- **metódou** by mal byť provenienčný princíp
- **súčasťou** sú archívna teória a prax, archívna informatika, archívna technika, archívna ekonómia, archívne právo, archívne dejiny, organizácia a správa cirkevných archívov

Cirkevná archivistika

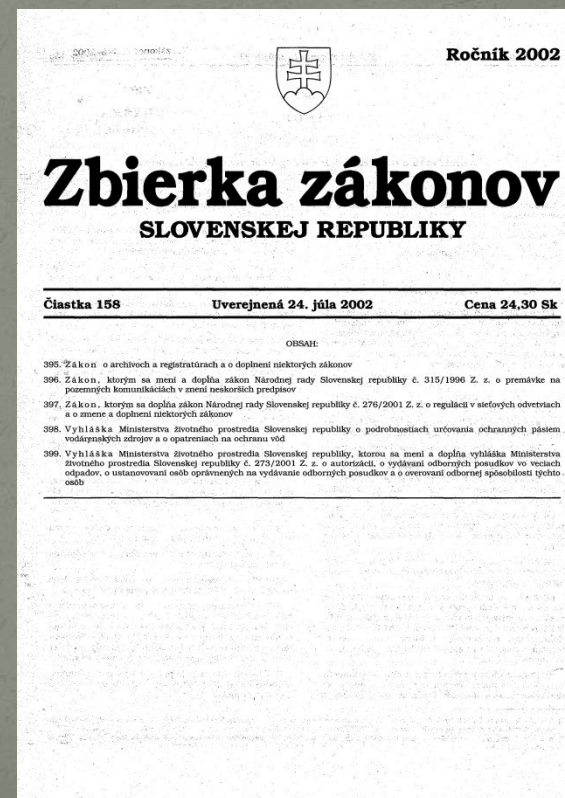
- základné archívne kategórie
 - archív
 - archívny fond
 - archívna zbierka
 - archívny dokument
 - proveniencia
 - archivita

Cirkevná legislatíva

Kánonické právo

Svetské právo

Normy kánonického práva

- Zbierky kánonického práva
 - Corpus iuris canonici (platný do 1917)
 - Codex iuris canonici (1917)
 - Codex iuris canonici (1983)
 - Codex canonum ecclesiarum orientalium (1990)
- Dokumenty cirkevných koncilov
 - všeobecných (ekumenických) koncilov
 - provinciálnych a diecéznych synod
- Predpisy rôznych stupňov cirkevnej správy
 - úradov Rímskej kúrie, generalátov reholí
 - biskupských úradov, provinciátov reholí...

Normy kánonického práva

CIC 1983

- biskupské archívy
 - (can. 482, 486-488)
- tajný archív
 - (can. 489-490)
- ostatné archívy
 - (can. 491)
- farské archívy
 - (can. 535)

CCEO 1990

- eparchiálne archívy
 - (can. 252, 256-258)
- tajný archív
 - (can. 259-260)
- ostatné archívy
 - (can. 261)
- farské archívy
 - (can. 296)

Štátna legislatíva

- právne postavenie Katolíckej cirkvi v SR
 - Základná zmluva medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou
(publikovaná pod č. 326/2001 Z. z.)
 - Zmluva medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou o duchovne službe v ozbrojených silách a zboroch
(publikovaná pod č. 648/2002 Z. z.)
 - Zmluva medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou o katolíckej výchove a vzdelávaní
(publikovaná pod č. 394/2004 Z. z.)

Štátna legislatíva

- právne postavenie Katolíckej cirkvi v SR
 - Zákon č. 308/1991 Zb. o slobode náboženskej viery a postavení cirkví a náboženských spoločností v znp.
 - Zákon č. 218/1949 Zb. o hospodárskom zabezpečení cirkví a náboženských spoločností štátom v znp.
 - Reštitučný zákon č. 282/1993 Z. z. o zmiernení niektorých majetkových krívd spôsobených cirkvám a náboženským spoločnostiam znp.
 - Reštitučný zákon č. 161/2005 Z. z. o navrátení vlastníctva k nehnuteľným veciam cirkvám a náboženským spoločnostiam a prechode vlastníctva k niektorým nehnuteľnostiam

Štátna legislatíva

- archívna legislatíva
 - Zákon č. 395/2002 o archívoch a registratúrach a o doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (posledná novela č. 266/2015 Z. z.)
 - Vyhláška MV SR č. 628/2002 Z. z., ktorou sa vykonávajú niektoré ustanovenia zákona o archívoch a registratúrach a o doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (posledná novela č. 92/2013 Z. z.)
 - Výnos MV SR č. 525/2011 Z. z. o štandardoch pre elektronické informačné systémy na správu registratúry

Štátna legislatíva

- ostatná legislatíva
 - Zákon č. 122/2013 Z. z. o ochrane osobných údajov v znp.
 - Zákon č. 431/2002 Z. z. o účtovníctve v znp.
 - Zákon č. 222/2004 Z. z. o dani z pridanej hodnoty v znp.
 - Zákon č. 576/2004 Z. z. o zdravotnej starostlivosti, službách súvisiacich s poskytovaním zdravotnej starostlivosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znp.
 - Zákon č. 50/1976 Z. z. o územnom plánovaní a stavebnom poriadku (stavebný zákon) v znp.
 - Zákon č. 513/1991 Zb. Obchodný zákonník v znp.
 - Zákon č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník v znp.
 - ...

Cirkevné archívy z pohľadu štátu

- v rámci sústavy archívov v SR patria do skupiny súkromných archívov právnických osôb
- povinnosti zriaďovateľa akéhokoľvek (teda aj súkromného) archívu:
 - požiadať MV SR o súhlas so zriadením/zrušením archívu
 - zabezpečiť odborné personálne obsadenie archívu
 - oznámiť MV SR ukončenie pracovného pomeru zodpovedných osôb
 - umiestniť archív vo vyhovujúcich podmienkach
 - ponúknuť MV SR archívne dokumenty

Cirkevné archívy z pohľadu štátu

- základné povinnosti archívu:
 - vykonávať predarchívnu starostlivosť a preberať archívne dokumenty od pôvodcu alebo vlastníka
 - evidovať archívne dokumenty, ktoré prebral, udržiavať evidenciu v súlade so skutočným stavom a oznamovať zmeny v evidencii
 - ochraňovať archívne dokumenty
 - sprístupňovať archívne dokumenty vrátane vypracúvania archívnych pomôcok
 - vydať bádateľský poriadok

Cirkevné archívy z pohľadu štátu

- základné povinnosti archívu:
 - umožňovať výkon štátneho odborného dozoru
 - umožňovať prístup k archívnym dokumentom, archívnym pomôckam a k evidencii archívnych dokumentov, ktoré prebral
 - vypracúvať program vyhotovovania konzervačných kópií a o programe informovať Slovenský národný archív
 - zabezpečovať a zasielať jedno vyhotovenie konzervačnej kópie najvýznamnejších archívnych dokumentov SNA

Dozor nad cirkevnými archívami

- Štátny inšpektorát archívov a knižníc na Slovensku (1919 – 1951)
 - Václav Chaloupecký (do 1939), Branislav Varsík
- Štátny inšpektor rímskokatolíckych archívov a knižníc na Slovensku (1939 – 1944)
 - Vojtech Bucko
- Slovenská archívna komisia (1951 – 1954)
- Slovenská archívna správa (1954 – 1975)
- Ministerstvo vnútra (1976 – dodnes)
 - archívna správa
 - odbor archívnictva (a spisovej služby)
 - odbor archívov a registratúr

Rozdielna terminológia

Cirkevná

- Historický archív
- (Nový) archív
- Tajný archív

- Archívy cirkevných inštitúcií
- Protokolárne číslo

Archívna

- Archív
- Registratúra
- Registratúra s obmedzeným prístupom
- Archívne fondy

- Číslo z registratúrneho denníka

Štruktúra cirkevných archívov

- Diecézne archívy
- Farské archívy
- Rehoľné archívy
 - generalátne
 - provinciálne
 - komunitné
- Špecializované cirkevné archívy
 - Archív Spolku sv. Vojtecha

Vývoj cirkevných archívov

- k územiu Slovenska aj archívy mimo tohto územia: Primaciálny archív v Otrihome, Arcibiskupský archív v Jágri, Biskupské archívy v Mukačeve, Satu Mare ...
- najstarší na území SR a zároveň najdlhšie fungujúci (od stredoveku) – Biskupský archív v Nitre
- najstaršie originálne archívne dokumenty – zoborské listiny (z roku 1111 a 1113)
- prvé pokusy o spracovanie do konca 18. storočia (biskupské archívy)
- veľmi nepriaznivý stav nastal v 20. storočí (poštátnenie, ničenie, bez dozoru)

Biskupské archívy

- archív Trnavskej arcidiecézy
- archív Nitrianskej diecezy
- archív Banskobystrickej diecézy
- archív Rožňavskej diecézy
- archív Spišskej diecézy
- archív Košickej arcidiecézy
- archív Prešovskej archieparchie

- ostatné ordinariáty zatiaľ len registratúry

Biskupské archívy

- vymedzenie z pohľadu kánonického práva:
 - súčasť každej diecéznej kúrie (biskupského úradu)
 - na bezpečnom mieste a bezpečne uzamknutý (ochrana archívnych fondov)
 - uchováva listiny, písomnosti a všetky dokumenty, týkajúce sa tak duchovných (*spiritualia*) ako aj časných záležitostí (*temporalia*) diecézy
 - sú uložené s najväčšou starostlivosťou podľa istého poriadku (spracovanie a vyhotovenie archívnej pomôcky)
 - prístup k archívnym dokumentom na základe súhlasu biskupa alebo riaditeľa biskupského úradu

Personál biskupských archívov

- najdôležitejšia funkcia – diecézny biskup
- z hľadiska archívu a registratúry – riaditeľ biskupskej kancelárie (*cancellarius*)
 - na starosti aj biskupský archív
 - súčasne aj prvým notárom biskupstva
- v prípade potreby pomocník (vicekancelár, vicearchivár)
- v niektorých diecéznych kúriách aj samostatný archivár (*archivarius, protocollista*, 19.-20. stor.)
 - od konca 21. stor. už aj laici, dnes aj ženy
- registratúru biskupskej kancelárie na starosti notári

Spracúvanie v biskupských archívoch

- prvé pokusy koncom 18. storočia
- smernice ostrihomskeho arcibiskupa Baťaniho (1786)
 - rozdelenie písomností na historický archív (*Archivum vetus*, do 1775) a registratúru (*Archivum novum*, od 1776)
 - Starý archív usporiadaný podľa arcibiskupov
 - Nový archív usporiadaný do 8 (+ ďalších) manipulačných skupín
 - uplatnili sa len v Ostrihome, Nitre a Trnave
- ostatné biskupstvá väčšinou len chronologicko-numerickej systémom
- archívne spracovanie až v 20. stor. v štátnych archívoch

Typológia archívnych fondov

Diecézny archív

- archívny fond biskupského úradu
 - fondové oddelenie cirkevný súd
 - fondové oddelenie školský úrad / stolica
- archívny fond sídelnej / kolegiátnej kapituly
- archívne fondy správy cirkevných majetkov
- osobné archívne fondy biskupov, kňazov a laikov
- archívne zbierky

Farské archívy

- prvé počiatky do obdobia vzniku jednotlivých farností – obdobie neorganizovaných farských archívov
- najdôležitejšie a najvzácnejšie dokumenty v sakristiách kostolov (vizitácie, fundačné listiny)
- ostatná agenda vo farskej kancelárii (registratúra)
- najvýznamnejšia agenda – matričná
 - prvé právne predpisy k vedeniu (Tridentský koncil, 1563)
 - na Slovensku prvýkrát (Trnavská synoda, 1611)
 - Ostrihomský rituál (1625) – formuláre a typy matrik
 - prevažná väčšina matrik až z obdobia Márie Terézie
 - cirkevné matriky do roku 1895 boli zoštátnené (1952)

Farský archív – RKĽÚ sv. Martina Bratislava

Archívny rozsyp

Triedenie na
archívne fondy

Usporiadúvanie
archívnych
dokumentov v rámci
fondov

Spracovanie
archívnych fondov –
vrátane vyhotovenia
archívnej pomôcky
(inventára)

Typológia archívnych fondov

Farský archív

- archívny fond farského úradu
- (časť archívneho fondu dekanátneho úradu)
- archívny fond samosprávnej cirkevnej obce (väčšinou v mestách)
- archívne fondy náboženských spolkov a združení
- osobné archívne fondy kňazov a laikov
- archívne zbierky

Archívy ostatnej cirkevnej správy

- Archívy sídelných / kolegiálnych kapitúl
 - Bratislava, Banská Bystrica, (Jáger), Košice, Nitra, (Ostrihom), Rožňava, Spiš
 - správu archívu mal na starosti kanonik-kustód (*custos*)
- Archívy prepozitúr
 - Spiš, Nové Mesto nad Váhom
- Archívy panstiev
 - Panstvá ostrihomského arcibiskupa Bratislava-Trnava
 - Správa majetkov Nitrianskeho biskupstva
 - Lesné úrady Nitrianskeho biskupstva a Nitrianskej kapituly
 - ...

Rehoľné archívy

- patria medzi najstaršie archívy na Slovensku (premonštráti, františkáni, dominikáni)
- zachované archívy niektorých rehoľných provincií (františkáni, piaristi)
- najlepšie spracované sú archívy premonštrátskych konventov (aj ako hodnoverné miesta)
- odborné spracovanie väčšiny rehoľných archívov až v 20. stor. v štátnych archívoch
- dve obdobia rušenia kláštorov a reholí
 - obdobie Márie Terézie a Jozefa II. (18. storočie)
 - nástup komunizmu (1950) – obrovské archívne škody

Cirkevné *versus* štátne

Cirkevné archívy

- Archívy kapitúl a rehoľných konventov
 - súkromné archívy cirkevncých inštitúcií

Svetské archívy

- Archívy hodnoverných miest
 - svetské verejnonotárske archívy
 - regionálne „verejné“ archívy

Archívy hodnoverných miest

- vznikajú v 13. storočí pri sídelných, niektorých kolegiálnych kapitulách a rehoľných konventoch (benediktíni, premonštráti, križovníci)
- právne úpravy uhorských panovníkov (Ľudovít I., Žigmund Luxemburský...) – verejnonotársky činnosť
- zanik 1874 vznikom verejných notariátov
- regionálne archívy – s možnosťou depozitu (šľachta)
- vypracované dobové archívne – elenchy, indexy
- obsahujú – protokoly, listiny a spisový materiál
- takmer všetky sústredené do Slovenského národného archívu – nadregionálny charakter

Historické zariadenie archívov

Vchod do archívu hodnoverného miesta Jasovského konventu

Pôvodný mobiliár archívu hodnoverného miesta

Archív Spolku sv. Vojtecha

- významná inštitúcia národno-kultúrnej povahy
- má dve časti
 - **vlastný (tzv. podnikový) archív**
 - spracoval H. Radváni (1989)
 - obsahuje najdôležitejšie dokumenty k spolku (od 1870)
 - **historický (zbierkový) archív**
 - obsahuje bohaté pramene k slovenským dejinám najmä 19. a 20. storočia
 - zberateľskou činnosťou najmä Jána Pöstényiho
 - časť archívu spracovaná (Inventár literárnych pamiatok uložených v Archíve SSV, 1984) knižničným princípom (zmiešanie viacerých fondov a zbierok)

Využívanie cirkevných archívov

- bádanie
 - umožnenie prístupu na základe svetského práva
 - obmedzenia na základe kánonického práva
 - spracovanosť archívnych fondov veľmi malá, chýbajú archívne pomôcky (moderné)
- propagácia archívneho kultúrneho dedičstva Katolíckej cirkvi
 - vydávanie publikácií (propagačných i odborných)
 - organizovanie výstav, konferencií a iných podujatí
- vedecko-výskumná činnosť
 - v oblasti cirkevnej archivistiky, PVH, cirkevných dejín

Predarchívna činnosť

- súhrn odborných činností, ktorých cieľom je dopĺňanie cirkevného archívneho kultúrneho dedičstva o nové prírastky
- vykonávať by ju mali v oblasti príslušnej jurisdikcie
 - diecézne
 - provinciálne (združený rehoľných archív)
 - špecializované cirkevné archívy (Archív SSV)

Predarchívna činnosť

- evidencia pôvodcov cirkevných registratúr
- schvaľovanie smerníc pre správu registratúry (registratúrne poriadky a plány)
- schvaľovanie návrhov na vyradenie
- kontroly a prieskumy správy registratúry u pôvodcov
- metodické usmerňovanie pôvodcov cirkevných registratúr (konzultácie, školenia)

Pôvodcovia cirkevných registratúr

- Inštitúcie rôznych druhov a stupňov svetskej cirkevnej správy s celoslovenskou pôsobnosťou
 - Konferencia biskupov Slovenska
 - generálny sekretariát
 - rady a komisie
 - tlačová kancelária
 - Rada hierarchov Gréckokatolíckej metropolitnej cirkvi sui iuris na Slovensku
 - sekretariát
 - komisie

Pôvodcovia cirkevných registratúr

- Inštitúcie rôznych druhov a stupňov svetskej cirkevnej správy regionálneho charakteru
 - biskupské úrady (12)
 - cirkevné súdy I. a II. inštancie
 - cirkevné školské úrady (diecézne)
 - (dekanátne úrady)
 - cirkevné školské úrady (dekanátne)
 - farské úrady (cca 1570)

Pôvodcovia cirkevných registratúr

- Inštitúcie najvyššieho stupňa rehoľnej cirkevnej správy
 - generaláty mužských reholí
 - Kongregácia bratov tešiteľov z Getseman
 - generaláty ženských reholí
 - Kongregácia Dcér sv. Františka Assiského
 - Kongregácia Milosrdných sestier sv. Vincenta – Satmárky
 - Kongregácia sestier dominikánok blahoslavenej Imeldy
 - Kongregácia sestier premonštrátok
 - Rehoľa svätej Alžbety

Pôvodcovia cirkevných registratúr

- Inštitúcie rehoľnej cirkevnej správy s celoslovenskou pôsobnosťou
 - Konferencia vyšších rehoľných predstavených
 - Konferencia vyšších predstavených ženských rehôľ na Slovensku
 - Provinciáláty jednotlivých reholí
 - cirkevné školské úrady (rehoľné)
- Inštitúcie nižšieho stupňa rehoľnej cirkevnej správy
 - jednotlivé rehoľné domy

Pôvodcovia cirkevných registratúr

- Inštitúcie zriadené Katolíckou cirkvou
 - charita
 - Slovenská katolícka charita
 - diecézne charity
 - Katolícka univerzita v Ružomberku
 - Katolícke pedagogické a katechetické centrum
 - Katolícke biblické dielo
 - rozhlas a televízia
 - Rádio Lumen
 - TV Lux
 - ...

Problémy cirkevného archívnictva

- materiálo-technické zabezpečenie
 - umiestnenie v nevyhovujúcich priestoroch
- personálne zabezpečenie
 - neznalosť cirkevnej legislatívy (kánonickej i svetskej)
 - neznalosť kancelárskej praxe
 - neznalosť v oblasti archívnej teórie a praxe
 - vytváranie nesprávnych archívnych fondov
 - nesprávne spracúvanie archívnych fondov
 - neexistujúca osвета v oblasti cirkevného archívnictva
 - nezáujem o archívne kultúrne dedičstvo Cirkvi
 - ničenie celých archívov cirkevných inštitúcií
 - strata archívnych dokumentov

Nesprávna kancelárska prax

Mons. František Rábek
biskup-ordinár

MENOVACÍ DEKRÉT

Na základe súhlasu Konferencie biskupov Slovenska (59. plenárne zasadanie na Donovaloch, 10. a 11. III. 2008; 11. bod zápisnice) menujem pána Ing. Miroslava Glejteka za člena Rady KBS pre vedu, vzdelanie a kultúru ako experta pre oblasť cirkevnej heraldiky. Toto menovanie nadobúda platnosť 1. augusta 2008.

So želaním, aby Vaše odborné stanoviská pomáhali pri tvorbe a riešení heraldických symbolov v cirkevnej oblasti, aby tieto boli na patričnej kultúrnej úrovni, Vám vyprosujem pre pôsobenie v Rade KBS pre VVK Božie požehnanie.

V Marianke, 1. VIII. 2008

+František R á b e k
predseda Rady KBS pre VVK

- Nesprávny hlavičkový papier
- Chýbajúce číslo z registratúrneho denníka (prot. č.)
- Nesprávna pečiatka

Vízie

- Vytvorenie komisie pri KBS pre cirkevné archívy alebo vedeckej archívnej rady pri KBS ako hlavného metodického centra archívov Katolíckej cirkvi
- Vybudovanie diecéznych archívov ako skutočných cirkevných archívov pre daný región, ktoré by reálne najskôr dokázali zabezpečiť sústredovanie, spracúvanie, ochranu a sprístupňovanie cirkevných archívnych fondov
- (Vybudovanie združených cirkevných archívov)

Vízie

- Personálne obsadenie cirkevných archívov ľuďmi s archívnym vzdelaním, zmýšľaním a cítením, ktorý by postupne uvádzali archívnu teóriu do praxe
- Združenie všetkých cirkevných archivárov do odbornej archívnej spoločnosti (napr. v rámci sekcie SSA, prípadne samostatnej stavovskej spoločnosti)
- Zlepšenie spolupráce medzi svetskými a cirkevnými archivármi, medzi MV SR a cirkevnými predstaviteľmi
- Uskutočňovanie prednášok z cirkevného archívnictva pre poslucháčov teológie, kňazov a členov / -ky rehoľných spoločností

Úsmevné z dejín úradovania

Ústredná Charita na Slovensku, Bratislava, Heydukova 20.

Číslo: 1.318/1956. Bratislava, 16.IV.1956.
Téléfon č. 249-66
Bankové spojenia: ŠBCS Bratislava 175-1813

Vec: Súhlas k zakúpeniu somáríka z účelových prostr.

K číslu: Slovenský úrad pre veci cirkevné
Prílohy: Bratislava

Správa nášho charitného domova v Sládečkovciach v dôsledku opotrebovanosti, veku a akútnej choroby kopyt bola nútená svojho doterajšieho somára odpredať KVP. Keďže pre svoju prevádzku /dovážanie vočy pre včelársku farmu do kráľovského hája/ toto potrebuje, žiadame o súhlas k zakúpeniu náhradného somára v cene cca Kčs 1.200.- a to z oferných-účelových prostriedkov.

Očakávajúc Vaše priaznivé vybavenie sme s pozdravom

Jednotne za mier!

Ústredná Charita na Slovensku
Slovenský úrad pre veci cirkevné

3066
17. IV. 1956 MD
1409/49

3066/1956 / II/rozp. 8. mája 1956.

Vec: Povoľenie kúpy oola.

Ústredná charita na Slovensku
Bratislava
Heyduková ul.č.20.

Na Vaše požiadanie zo dňa 16.IV.1956 čísto.1318/1956 oznamujem, že tuncjst úrad nemá námietky proti kúpe mladšieho oola namiesto odpredaného pž pre neupotrebitelnosť.

Vedúci II. odboru:
D u d k

Fred' vypravením!

Hl. účtovníkovi:
na vedomie.

Expedované
dňa 17. IV. 1956
Prílohy: 1
poučilo.

1409/49

Ďakujem za pozornosť

Mgr. Robert Gregor Mareta

Univerzita Komenského v Bratislave

Filozofická fakulta

Gondova č. 2

814 99 Bratislava

tel.: +421/ 2 / 59 33 94 33

e-mail: robert.mareta@uniba.sk